

FOTO MAFRA - MICHAL KLÍMA

Dnešní konvence už rebelie nevyvolávají

S **Milenou Lenderovou** o tom, proč český národ odmítl nápadníky Havlíčkovy dcery Zdeňky, a o tom, zda jsou dnešní ženy šťastnější než jejich prababičky.

Dnešní konvence už rebelie nevyvolávají

11.1.2014 Lidové noviny str. 25 Orientace/Rozhovor

PETR ZÍDEK Univerzita Pardubice

S Milenou Lenderovou o tom, proč český národ odmítl nápadníky Havlíčkovy dcery Zdeňky, a o tom, zda jsou dnešní ženy šťastnější než jejich prababičky.

Nová kniha Mileny Lenderové se vrací k nešťastnému životu dcery Karla Havlíčka Borovského. Ukazuje, že před sto padesáti lety mělo veřejné mínění mnohem větší moc než dnes.

* LN Z vaší knihy o Zdeňce Havlíčkové vyplývá, že úděl dcery velikána může být ještě horší než úděl jeho manželky.

Ano, i takové dcery byly v naší minulosti; postavení otce a jejich hluboká úcta k němu je v jejich osobním životě omezovaly. U Zdeňky Havlíčkové šlo o shodu okolností. Zviditelnil ji vznikající Havlíčkův kult, který přivedl představitele národa k vypsání sbírky na Zdeňčino věno. Publicita kolem této akce ji ozdobila titulem „dcera národa“. Nicméně tato sláva se proti ní obrátila, když si zkusila vybrat partnera podle svého vkusu. Po celá desetiletí byla pak „dcera národa“ spojována se „skandálem s Battagliou“ – přitom byl tento milostný román ve Zdeňčině životě pouhou epizodou trvající od února do května 1867. Ale sám fakt, že byla Havlíčkovou dcerou, nepřispíval k tomu, aby žila běžným životem hmotně zajištěné dívky své doby.

* LN Popisujete, že skandál byl nesen „orálníbulvárem“, ale již nespecifikujete, co se o Zdeňce vlastně povídalo. Šetříte útloucnost dnešních čtenářů, nebo k tomu nemáme žádné prameny?

Naneštěstí (pro historika) tehdy nevycházel žádný tištěný bulvár – nediskrétní Pražský ilustrovaný kurýr začal až v roce 1893. Seriózní noviny 60. let se k líčení milostných příběhů nesnižovaly. Pramenem k uchopení „orálního bulváru“ je memoárový a epistolární žánr. Když po odhalení vztahu odvezli Havlíčkovou její poručníci Braunerovi z Prahy, rozkřiklo se, že je těhotná. Což mělo logiku, neboť v dobrých rodinách přicházely nemanželské děti na svět v utajení. Také se povídalo, že Zdeňka s Battagliou utekla. Jedny z pamětí připomínají popěvek, který se tehdy notoval a který tvořivý lid přizpůsobil kolujícím klepům: v písni „Spi, Havlíčku, v svém hrobečku“ byl verš „tvoje tělo v hrobě hnije, ale duch tvůj posud v Čechách žije“ nahrazen replikou „ale Zdeňka s důstojníkem žije“.

* LN Píšete, že Zdeňka Havlíčková vzdorovala soudobým normám feminity, nebyla pokorná, pracovitá, poslušná ani pilná a o jejím vztahu k víře víme jen to, že nebyl příliš hluboký. Skoro by se tedy dala označit dnešním slovem rebelka.

Byla dočasnou rebelkou, zlomilo ji okolí a události, včetně Zdeňčina onemocnění. Jako malé dítě byla vedená přísně, to víme z Havlíčkových dopisů. Když jí zemřeli rodiče, hýčkala ji teta, která ji vychovávala. Paní Braunerová byla liberální, a to i ve výchově vlastních dětí. Navíc být „dcerou národa“ mělo punc výjimečnosti: každý ji chtěl poznat, přátelit se s ní, mladí muži si ji předcházeli, byla vyhledávanou tanečnicí. Ve vyšší dívčí škole zlobila (těch neomluvených hodin!), nikdo ji zpočátku nevedl k domácím pracím, ačkoli se jejich ovládnutí od žen a dívek tehdy nekompromisně vyžadovalo. O nápravu se úspěšně pokusily další rodiny, u nichž Zdeňka pobývala.

* LN To, že flirtovala s několika muži zároveň, bylo v té době běžné?

V prostředí, v němž žila, ne. Chyběl jí důsledný dohled. U Braunerů se sblížila s vychovatelkou Bety Ševčíkovou a ta pak kryla Zdeňčina milostná dobrodružství. Dodejme ovšem, že Zdeňčiny flirty byly na naše zvyklosti velmi nevinné.

* LN Proč vlastně byly pro tehdejší českou společnost její nápadníci, až na Svobodu, tak nepřijatelní?

Kounic byl nepřijatelný hlavně pro Braunerovy – byl stejného věku jako Zdeňka (což odporovalo dobovému kánonu), navíc měl pověst sukničkáře. Jedna Zdeňčina kamarádka prohlásila,

že se „kouli jak míšeňské jablíčko od jedné panenky ke druhé“. Kounicův deník, který je v archivu na zámku ve Slavkově, toto hodnocení dokládá. Hrabě se později hlásil k mladočechům, to ale v době, kdy se Zdeňce, žijící u staročecha Braunera, dvořil, roli hrát ještě nemohlo. Kheil snad přijatelný byl, vztah ale skončil Zdeňčiným zalíbením v Battagliaovi.

* LN A Battaglia?

Battaglia se nám na první pohled jeví jako dobrá partie: syn okresního soudce, vzdělaný, jako jediný cizinec byl členem pražské Měšťanské besedy. Mluvil česky a dával najevo, že patří do velké rodiny slovanské, že je čechofil. Jeho kvality mu ale v dané politické konstelaci nebyly nic platné. Dcera českého mučedníka, které se (plebejský) národ složil na věno, si začala s baronem pocházejícím z Haliče! Z části monarchie, jejíž poslanci sympatizovali s vídeňským centralismem. Ohlášení vstupu Poláků na říšskou radu začátkem února 1867, o němž se v Praze dověděli právě v době vrcholící plesové sezony a začínajícího vztahu mezi Havlíčkovou a Battagliou, posílilo domácí protipolské postoje; navíc část české politické reprezentace – a patřil k ní Brauner – byla zarytě rusofilská, polonofobní.

* LN Bylo pro mladou dívku obtížnější rebelovat proti konvencím v polovině 19. století než dnes?

Pokud dnes ještě existují nějaké konvence, tak jsou flexibilní, v praktickém životě takřka nepostřizitelné. Není třeba respektovat oděvní kód ani etiketu, nikdo neřeší, kdo koho může první oslovit – v době Zdeňky Havlíčkové musela být veškerá iniciativa na straně muže. Nemyslím, že dnešní dívky, s výjimkou několika měsíců vrcholící puberty, rebelují.

* LN Odkdy se u nás vlastně respektuje právo vybrat si svého partnera sám?

Výjimky najdeme už v 19. století, běžné to bylo v době první republiky, i když roli stále hrály majetkové poměry a sociální rozdíly. Svobodná volba partnera souvisí s ženskou emancipací, se vstupem žen na trh práce a se získáním ekonomické nezávislosti.

* LN Dějiny žen, kterým se zejména věnujete, se dost často píšou jako dějiny diskriminace. Kde se vzala tahle snaha promítat naše normy do vzdálených historických kontextů?

Myslím, že je to dáno skutečností, že se ženské dějiny začaly rozvíjet ve stejné době jako akademický feminismus a v době rozpadu do té doby určujících metodologických modelů, marxismu a strukturalismu. Zkoumaly se především jako součást dějin politických, jako dějiny ženské emancipace a boj žen za politická práva. Feministické dějepiscectví se zaměřilo na prokazování různých forem diskriminace žen, přičemž názory a východiska legitimní pro pozdní 19. a 20. století byly promítány do středověku a raného novověku. Vzájemný vztah obou pohlaví nebyl zkoumán na základě konkrétních skutečností a procesů, ale na základě hypotéz dokazovaných pomocí úředních dokumentů. Minulé bytí žen nelze ale vnímat jen jako dějiny jejich diskriminace. Zajímavější se zdá zkoumat ho v rámci životních cyklů ženy a v kontextu dějin každodennosti. Veřejná sféra, svět politiky, **vzdělání**, umění a vědy, plynoucí v lineárním čase, se týkaly jen zlomku ženské populace (který dokázal této výhody využít); většina sem získávala přístup až od konce 19. století. To už si také část žen uvědomovala své občas ponižující postavení v manželství a snažila se ho nějak změnit, nebo mu alespoň uniknout – třeba do oblasti charity a spolkové činnosti. A ženy se dožadovaly **vzdělání**, které by jim umožnilo vykonávat kvalifikované profese. Od tohoto požadavku byl už jen krok k tomu, aby chtěly participovat i na světě politiky. Ale celý tento proces opět předpokládal změny v osobním životě, a především v myšlení: chtěly rozhodovat o vlastním těle, vybrat si svobodně otce svých dětí a ve shodě s ním určit jejich počet, chtěly možnost zvolit si způsob obživy (ještě na konci 19. století převládalo přesvědčení, že nejlepším ekonomickým zajištěním ženy je manželství), umět využít technologických změn k racionálnější péči o domácnost. Pravda, mluvíme o středních vrstvách, ale ty koneckonců dávaly (a měly by dávat) společnosti směr, ať již svou inklinací ke staletím prověřeným hodnotám, participací na řešení veřejných problémů, svým národním cítěním, identifikací s domácí kulturou, úctou k tradicím.

* LN Paradoxem ženské emancipace je to, že největší skoky udělala za válek, které jsou považovány za projev „mužských dějin“ par excellence.

Válka znamená mj. radikální narušení vnitřního prostoru vnímaného po staletí jako prostor ženy. Až na pár mytologických výjimek je spouštěcí mechanismus válek záležitostí testosteronu,

mužů-hrdinů. Hrdinství žen je neokázalé: nesou utrpení své, svých dětí i mužů a musí mu aktivně čelit. Během válek musely ekonomicky zajistit rodinu. Nahradit otce jako živitele rodiny a jako nesmlouvavou autoritu ve výchově. Především první světová válka ženskou emancipaci drasticky posunula: nepříznivý vývoj na trhu pracovních sil byl částečně korigován nárůstem podílu ženské práce. V průmyslu nastupovaly ženy do odvětví kvalifikačně méně náročných. Pracovaly také jako metařky, čističky lamp i lokomotiv – to vše před válkou dělali muži. Postupně se s nimi setkáváme i v nemanuálních povoláních: na úřadech a v bankách, v Praze jako s průvodčími tramvají. Přibýlo jich ale také ve vysoce kvalifikovaných povoláních, kde rovněž nahrazovaly muže.

* LN Patříte mezi kritičky emancipace, kterou naordinoval českým ženám minulý režim. Skutečně tehdy nevzniklo v této oblasti nic pozitivního?

Slovo emancipace znamená vyproštění ze závislosti na někom nebo na něčem, získání svobody, společenské nezávislosti, rovných práv. Opravdu si někdo myslí, že žena reálného socialismu byla svobodná, nezávislá, že učitelka mateřské školy měla stejná práva jako tajemnice OV KSČ? Dostupnost jeslí a mateřských školek (nikoli pro všechny matky!) byla vyvážena stáním ve frontách a nezbytným „obstaráváním“: plen, dětských punčocháčů, jižního ovoce, zubní pasty. Hodnotu měla jen žena, která pracovala mimo domov, bez ohledu na to, jestli pracovat chtěla. Na ženy v domácnosti se pohlíželo skrze prsty. Dále: oceňována byla jen žena angažovaná, činná v nějaké společenské organizaci. Za třetí zanikly služby, které byly za první republiky běžné, nebo se podstatně zhoršila jejich kvalita. Takže ona známá „druhá směna“ byla údělem všech matek.

* LN Považujete se za feministku?

Ano. Jsem přesvědčena, že obě pohlaví jsou si rovna a žádné by nemělo mít nějaké výhody. Vadí mi přetrvávající „machovství“ v české společnosti, taková ta „pivní mužnost“ dávající najevo přesvědčení o méněcennosti žen. Je skutečně k debatě o fotbalovém zápase zapotřebí vyššího IQ než k debatě o umělých nehtech?

* LN Nebyly ty neemancipované ženy minulosti nakonec šťastnější než ty dnešní, emancipované, které sice většinou netlučou manželé, ale které musí uspět nejen doma, ale i v profesním životě?

Domácí násilí je zjevně trvalkou – je ho méně než v 19. století? Pocit štěstí je závislý na osobní definici štěstí. Pokud za něj považují zajímavou práci, kariéru, pak mohou být takové ženy šťastné. Šťastné mohou být také ty, které chtějí být výhradně manželkami, hospodyněmi a matkami, byť ekonomická závislost na partnerovi je poměrně nejistou devizou. Stále je obtížné skloubit kariéru a mateřství, ale dnešní mladé ženy mají více prostředků, jak to dokázat, než měla moje generace. Pokud ovšem mají práci – myslím, že opravdovým neštěstím je být nezaměstnaný, což se bohužel už týká i vysokoškoláků.

* LN Je už emancipace žen u svého cíle, nebo zůstaly ještě nějaké rezervy?

V legislativní rovině ji završilo vyhlášení československé ústavy v roce 1920. V reálné rovině rezervy nesporně jsou – od malého zastoupení žen v čele velkých firem či nadnárodních společností po neodpovídající zastoupení žen v politice. Pomohou tu kvóty, nebo zásadně jiná politická kultura?

* LN Nepotřebujeme i nějaké dějiny mužů?

Určitě ano – i když je do určité míry pravda, že dosavadní dějiny jsou spíše dějinami mužů – tvořili je a po dlouhou dobu měli monopol na jejich psaní. Ale dějiny maskulinity se utěšeně rozvíjejí i u nás – velký kus práce odvedl olomoucký tým v publikaci Konstrukce maskulinní identity. První krok je vždycky zásadní, myslím, že další historici mají na co navazovat. Těším se, až někdo napíše práci o českém muži 19. století – nikoli o „muži veřejném“, ale o muži privátní sféry.

MILENA LENDEROVÁ Vystudovala dějepis a francouzštinu na FF UK. Před rokem 1990 působila jako středoškolská učitelka a archivářka. V roce 1994 se habilitovala pro obor české dějiny, v roce 2001 byla jmenována **profesorkou**. Působí na **Filozofické fakultě Univerzity Pardubice**. Vydala celou řadu publikací, které se věnují dějinám ženy, genderové problematice, každodennosti, české

společnosti 19. století a česko-francouzským vztahům. Je jednou z autorek zatím nejobsáhlejší práce na dané téma *Žena v českých zemích od středověku do 20. století* (Nakladatelství Lidové noviny, 2009). Na podzim minulého roku vydala životopis Zdeňky Havlíčkové *Dcera národa?* (Paseka).

Foto autor| FOTO MAFRA – MICHAL KLÍMA